

פיקוח נפש

מאת הרב אלימלך וינטר

ובספר „קובץ הערות“ להגר"א וסרמן זצ"ל (על דף ה' ע"ב) כתב ליישב את דברי המגיד משנה מקושיות הביאור הלכה וז"ל. ובאמת טעם המתירין צ"ע דמה בכך שהחולה יש בו סכנה כיון דאין במניעת הדבר שעושין לו סכנה, דהא דפקוח נפש דוחה שבת ילפינן מקרא „וחי בהם“ ולא שימות בהם שצריך לדחות שבת בשביל חינתו אבל הכא שמלאכת חילול שבת לא מעלה ולא מורידה להחיותו מנא ליה שמתרת? והנה לענין מילה בשבת קיי"ל דהיכא דלא סילק ידו חוזר בין על ציצין המעכבין את המילה, בין על ציצין שאין מעכבין והיכא דסילק ידו. אינו חוזר אלא על הציצין המעכבין, וטעם החילוק הזה, דציצין שאין מעכבין מצד עצמן אינם דוחים שבת. דאין חיובם אלא משום הידור מצוה, אבל היכא דלא פירש עדיין הם שייכים להמילה עצמה וכיון דניתנה שבת לדחות אצל מילה צריך לעשות את המילה כדרך שעושין בחול. אבל היכא דסילק ידו, מצות מילה נגמרה וההידור בפני עצמו אינו דוחה שבת, ואכתי צריך ביאור דמה בכך שלא סילק ידו מ"מ הוא הידור אינו דוחה שבת. וי"ל לפי המבואר ביומא (דף מ"ו) דשבת הומרה בציבור ולא דחוייה, ה"נ מילה בשבת הותרה, ומש"ה צריך לעשות בשבת כמו שעושין בחול, וכיון שבחול צריך לעשות גם ההידור ה"נ בשבת, לכיון דהותרה שבת אצל מילה שבת וחול שוין הן. וזוהי נבאר טעם המתירין דכל זמן שהחולה מסוכן עדיין לא נגמרה מצות פקוח נפש והוי כלא סילק ידו, צריך לעשותה כדרך שעושין בחול, וס"ל למתירין דשבת „הותרה“

פסק המחבר בשו"ע או"ה (שכ"ה ד') חולה שיש בו סכנה עושים לו כל „שרגילים לעשות לו בחול“ ממאכלים ורפואות עכ"ד.

זהו לשון הרמב"ן בתורת האדם, וכתב המגיד משנה (פ"ב מהלכות שבת הי"ד) דמלשון זה משמע אעפ"י „שאינו בו סכנה“ במניעת הדבר ההוא, כיון שהחולי יש בו סכנה ויש בהדבר צורך קצת ורגילין לעשות לו בחול עושין גם בשבת.

ובמשנה ברורה „בביאור הלכה“ הביא מחלוקת הפוסקים בזה, והוכיח שרוב הראשונים תולקים על דעה זו.

ועיקר ראייתו מיום הכפורים דחולה שיש בו סכנה צריך אומד אם יכול לסבול התענית, אלמא דצריך אומדנא אם מסוכן לו התענית אע"פ דבחול בודאי היינו נותנים לו לטעום, ממאכלות היפים לחולה. אעפ"כ ביוהכ"פ בעינן אומדנא, והוסיף שם הביאור הלכה דגם מדברי הרמב"ן עצמו אין ראייה כל כך, דהא דכתב עושין לו כל „שרגילין לעשות לו בחול“ ממאכלים ורפואות מסתברא שאין בוונתו אפילו „לדבר שאינו להעביר הסכנה“ אלא כיון דמירי, שאין כאן בקי ואינם יודעים מה לעשות להכי אמר שיעשו כל הדברים שעושין בחול להעביר הסכנה לפי הבנתם אבל אין הכי נמי דגם לפי הבנתם אינם רשאים לעשות לו דברים שאפילו בחול יודעים הם בעצמם שאינם להעביר הסכנה, ומה שכתב ממאכלים ורפואות היינו מאכלים קלים שרגילים לתת לחולה שלא יתחלש שגם מגיעת דבר זה יהיה לפעמים סיבה לחזק חליו ויוכל לבא לידי סכנה עכ"ד.

בכלל השנוי אלא החיה, והוא שכתב הרי „היא“ בסכנת נפשות ולא הזכיר השנוי בחולי שיש בו סכנה וכתב למעלה כללו של דבר שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא „כחול“ לכל הדברים, והטעם בזה נראה מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה ואין אחת מאלף ממה מחמת לידתה, לפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה עכ"ד המגיד משנה.

ונראה דבהא פליגי הרמב"ן והמגיד משנה, דהרמב"ן ס"ל דשבת „דחוויה“ אצל פקוח נפש ילכך כתב דגם בחולה שיש בו סכנה, כל שאפשר לעשות בשני עבדינו, ועיין בדברי הרמב"ן והרשב"א ריש פרק ר' אליעזר דמילה שהקשו אמאי התירו להביא האיזמל לרשות הרבים לתינוק יבאו התינוק או כלאחר יד? ותירצו דמילה בשבת „היתרא“ הוא וגם מכשירין לר"א היתרא הוא, ולכן לא מהורגין כלל למיעבד בשנוי ואפילו אפשר לשנויי מדלא מצריך ר"א לאתווי איזמל בשערה כדאמרינן לגבי היה, אלמא כי אורחא עביד, עכ"ד ולגבי פקוח נפש פסק הרמב"ן דאם אפשר לשנויי משנין ע"כ דסבירא ליה דפקוח נפש „דחוויה“ היא ומילה „הותרה“ היא. אולם המגיד משנה דס"ל דאין צורך למעבד בשנוי בחולה שיש בו סכנה, ע"כ דס"ל דפקוח נפש בשבת בגדר „הותרה“ ועבדינן כשם שעושין בחול וכמו שהוכיח מוזרי הר"מ שכתב הרי היא „כחול“, ולכן מובן מה, שפסק בהלכה י"ד דאפילו אין במניעת הדבר ההוא סכנה עבדינן כדרך שרגילין לעשות לו בחול. והוא משום דהותרה שבת אצל פקוח נפש.

אמנם לפי"ז קשיא לי ההך הלכה דחולה שיש בו סכנה עושין כל שרגילין לעשות בחול, ולפי הבנת המגיד משנה אע"פ שאין במניעת הדבר סכנה עבדינן, וע"כ הלכה זו סוברת דשבת „הותרה“ וכסהר „קובץ הערות“. ומקור הלכה זו מספר תורת האדם להרמב"ן. והרי הוכחנו לעיל שהרמב"ן סובר דשבת „דחוי“ אאל פקוח נפשות מהא דפסק דצריך לעשות בשנוי אם אפשר וא"כ לדברי „הקובץ“ הי ערות" דברי הרמב"ן סתרי ההדדי? לכן נראה דצדק בזה „הביאור הלכה“ שכתב דגם הרמב"ן באומר

אצל פקוח נפש כדעת הר"מ מרוטנבורג, הובא ברא"ש יומא פ" ביע"ש דמדמי לה להיתר אוכל נפש ביו"ט דודאי אינו בתורת דחיה ומוכח שם דדוקא שבת הותרה. אבל נבילה הוא בגדר „דחוויה“ והטעם מבואר בתשב"ץ (ח"א סי' נ"ד) דבשבת איכא קראי דהותרה משא"כ כל האיסורין שאינן אלא בתורת „דחוויה“ ולפי"ז תתיישב קושיית הביאור הלכה מיוהכ"פ דצריך אומד, דהתם אינו אלא בתורת דחוויה, ליכא כלל הך היתרא דציצין שאינן מעכבין ומשו"ה צריך אומד גם בחולה שיש בו סכנה והתם לא פליגי כלל. והמעין בדברי המתירין שם ימצא עידקדוק בדבריהן ולא הזכירו הך היתרא רק לענין שבת עכ"ל הקובץ הערות. וכן כתב בשו"ת צמח צדק להאדמו"ר מלובביץ (או"ח סי' ל"ח) בדין זה דהמגיד משנה תלוי בהותרה ודחוויה יע"ש.

והנה לפי הסבר זה נראה לי להסביר את ה" מחלוקת בין הכסף משנה והמגיד משנה בהלכה זו, דהנה הכסף משנה (פ"ב הי"ד) כתב וז"ל ואני אומר דמדברי רש"י משמע דכל שאין במניעת אותו דבר סכנה אין מחללין עליו את השבת ואפשר שרבינו סבור כן, עכ"ל. והכסף משנה לשיטתו (בפ"ב ה"א) שהוכיח מדברי הר"מ שכתב „דחוויה“ היא שבת אצל סכנת נפשות, דשבת דחוויה ותלה סם את זה בפלוגתא אי טומאה הותרה בגביר אי דחוויה וכיון שהר"מ פסק בפ"ד מהל' ביא"ז מקדש דטומאה דחוויה בציבור הכי גמי סובר לגבי פקוח נפש דדחוויה היא.

אמנם המגיד משנה לשיטתו (בפ"ב הי"א) דפסק הר"מ יולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ואם היתה צריכה לשמן וכיוצא בו מביאין לה וכל שאפשר לשנות משנין בשעת הבאה כגון שתביא לה תביתה בשערה ואם אי אפשר מביאה כדרכה עכ"ל וכתב המגיד משנה בשם הרמב"ן (בתורת האדם) ושמעינן מינה דכל צרכי החולה אע"פ שיש בו סכנה היכא דאפשר למעבד לה למלאכה בשנוי, שלא יתחלל בה שבת משנין, ואין מחללין. והוא ילא יתאחר צרכו של זולתה כלל בשנוי זה. עכ"ד הרמב"ן. ואומר המגיד משנה ומלשון רבינו נראה שאין חולה שיש בו סכנה

טבעי ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה כדברי המגיד משנה א"כ הוא „ספק פקוח נפש“ ובספק פקוח נפש כ"ע מודים שהוא בגדר „דחוייה“ כמו שיתבאר לקמן בשם „הישועות יעקב“, ההתחסיפור והחלקת יואב יע"ש.

ומה שכתב המגיד משנה דמהללין אני לדבר שאינו להעביר הסכנה זה דוקא „בחולה“ שיש בו סכנה שהוא בגדר „הותרה“ ולא ביולדת.

ולפי"ז יתיישב גמי מה שהקשה „הבאור הלכה“ סתירה בדברי „המאירי“. שכתב בשלהי יומא בז"ת בין להשקותו ב"ז להברותו, אע"פ שרחיצה זו של חיזוק אבריו אין בה צורך למהירות והז"ל למימר שנמתין כדי שלא יתחלל שבת, אך מ"מ מהרת: היא בחיזוק אבריו ואין משהין שום דבר תועלת. לגמור רפואת החולה עכ"ל גם מזה משמע לכאורה דס"ל כהמגיד משנה, איברא דצ"ע בדעתו דהרי לעיל הבאנו אותו בשיטת האוסרין וכדמוכח בהוי"א בדבריו שכתב ביולדת, שמדליקין לה כי מתוך פחדה יכולה „להסתכן“ הרי מוכח דוקא להעביר הטכנה, ואפשר דחיזוק אבריו גמי פעמים שמוציא אותה מחזקת סכנה עכ"ל.

ולדברינו הנ"ל אין צורך לומר דחיזוק אבריו מוציא אותו מסכנה אלא מה שכתב המאירי דמתוך פחדה יכולה „להסתכן“ הרי המדובר „ביולדת“ וי"ד לדת הוא בגדר „דחוייה“, משא"כ בשלהי יומא ה"ד מוכר שם בה"יא „בחולה“ שהוא בגדר „היתרה“ ולכן מהללין אפילו לחיזוק אבריו שאינו להעביר הסכנה כדרך שהיו עושין בחול, ויעויין במאירי (שבת קכ"ח) שהקשה אע"פ שבשאר חולים אין צריך שינוי „יולדת“ שאני שרובן אין בהן סכנה עכ"ל הרי מוכח בהדיא דסובר שיולדת היא בגדר דחוייה ולכן דוקא ביולדת עושין בשינוי, ושאר חולים הוא בגדר הותרה ולכן אין עושין בשינוי, ש"ו ראיתי שהמשנה ברורה עצמו הביא את המגיד משנה וה"מ מאירי (בסימן ש"ל) דדוקא „יולדת“ עושין בשינוי וצ"ע מדוע לא חילק כנ"ל?

אך נראה דיש ליישב דבריו, דשם בשלהי יומא נאמר בכרייתא מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו ולא שבת זו בלבד אמר

שעושין לו כל שרגילין לעשות בחול לא התכוון לומר אפילו לדבר שאינו להעביר הסכנה, ועיין בר דבריו שהבאנום לעיל.

אולם מה שהביא „הבאור הלכה“ שם לסתור את דברי המגיד משנה מדברי הרמב"ן עצמו שכתב בתורת האדם על דברי הגמרא (שבת קכ"ד) מדליקין נר ליולדת ואפ"ו אם היולדת סומא מהו דתימא כיון דלא חזיא אסור קמ"ל, יתובי דעתי דחולה בעלמא מהללין שבתא במלתא „דמסתכנא“ בה, עכ"ל הרמב"ן, הרי מוכח דיתובא דעתא דחיה אינה כי אם משום דקים להו לחכמים „דמסתכנא“ בה ולא לדבר שאינו להעביר הסכנה. וכן הביא לסתור את דברי המגיד משנה מדברי המאירי (שבת קכ"ד) וז"ל יולדת שמחללין לא סוף דבר למה שהיא נעשה לרפואה אלא אפילו במה שנעשה ליישב דעתה אע"פ שבפרק אחרון דיומא החמירו, שלא להאכיל אלא ע"פ מומחה, מ"מ בכאן מתוך פחדה יכולה „להסתכן“. עכ"ד. וכן הביא לסתור מתוספות ישנים (יומא פ"ג) שכתבו ביולדת דבייתובי דעתא דהדלקת נר דילה איכא „פקוח נפש“ וכ"כ התוס' פות בפרק מפנין, הרי מוכח דייתובי דעתא דחיה הוא משום דקים להו לחכמים „דסכנה“ הוא ולא לדבר שאינו להעביר הסכנה, עכ"ד הביאור הלכה.

ולענ"ד נראה דכל הראיות האלו, אינן סותרות את דברי המגיד משנה דהא הבאנו לעיל את דברי הרמב"ם (בפ"ב הי"א) דיולדת אם היתה צריכה לשמן וכיוצא בו כל שאפשר „לשנות משנין“ בשעת הבאה כגון שתיבא לה חברתה בשערה, והסביר המגיד משנה דדין זה הוא פ"ק ביולדת ולא בחולה שיש בו סכנה והטעם מפני שכאב היולדת והבליה הם כדבר טבעי לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה לפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה, וא"כ יוצא דביולדת גם המגיד משנה מודה דהוא בגדר „דחוייה“ ולכן עושין בשינוי ומשום כך כתבו כל הני ראשונים דביולדת מחללין, הוא משום דקים להו לחכמים „דמסתכנא“ בה. אבל לדבר שאינו להעביר הסכנה לא מחללין כיון שהוא בגדר דחוייה, והסברא בזה כיון שכאב היולדת דבר

מודים דהוי בגדר „דחוויה“ מהא דצריך לעשות בשינוי, וכאן פסק הר"מ דנר שהודלק לצורך „חיה“ מברכין עליו, וע"כ הוא כמו שכתבנו, ואין ראית „החלקת יואב“ ראיה.

והנה בשו"ע (או"ח שכ"ח) סי"ד) פסק המחבר היה חולה שיש בו סכנה וצריך בשר שוחטין לו, ואין אומרים נאכילנו נבלה, וכתב המגן אברהם סק"ט הטעם דשבת הותרה אצל פקוח נפש, ומשמע ברא"ש ביומא דאפילו איסור דבריהם אין מאכילין אותו עכ"ד.

והסביר „המחצית השקל“ הראיה מדברי הרא"ש דאפילו איסור מדבריהם אין מאכילין אלא שוחטין בשבת, מהא שהרא"ש הביא דמיון מאוכל נפש ביו"ט דשוחטין ביו"ט, דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה, ומאכל נבילה אין בה אלא לאו, או לומר לגברי לנחור עיפות דליכא אלא איסור דרבנן דאין שחיטה לעוף מהתורה, אלא כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש ביו"ט הוה לדידן כל אוכל נפש ביו"ט כמו בחול, והכא נמי כיון שהתירה התורה פקוח נפש הוי נל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה כאילו עשאה בחול והיכא דאיכא תרי איסורי מאכילין אותו הקל, ושחוטת המאכל מותר אבל הנביחה המאכל עצמו אסור ואריה רביע עליה עכ"ל הרא"ש.

ומזה דייק המגן אברהם דאפילו איסור דרבנן אין מאכילין אותו מדאייתי ראיה מנחירת עוף ע"י גוי ביו"ט דעדיף לשהוט אע"ג דבנחירה ליכא לי דעת הר"מ כי אם איסור דרבנן דפסק כמ"ד אין שחיטה לעוף.

והקשה „המחצית השקל“ על דברי הרא"ש וז"ל לענ"ד יש לפקפק בשלמא איסור נחירה דרבנן לא הותרה כלל ושחיטת אוכל נפש הותרה ביו"ט, מהיכא תיתי נאכל איסור דרבנן, היכי דאפשר לשחוט בהיתר ולא עביד איסורא כלל, משא"כ גבי חולה דכל האיסורים הותרו לגביו למה נתיר לשחוט לעבור איסור תורה ולא להאכילו איסור דרבנן, הגע בעצמך אם היה לפנינו בשר שחוט מערב שבת והוא טוב כאילו נשחט עכשיו האם נתיר לשחוט לצורך חולה? הוא הדין באיסור דרבנן הא מהתורה ליכא

אלא לשבת אחות ואין אומרים נמתין לו שמה יבטיא אלא מחמתן לו מיד מפני „שפסק נפשות דוחה שבת ולא ספק שבת זו, אלא אפילו „ספק שבת אחרת“, הרי הברייתא עוסקת בספק פקוח נפש, ובספק פקוח נפש הוא בגדר „דחוויה“. הוא דומה ממש ליולדת ולכן הקשה ספיר סתירה בדברי „המאירי“.

וראיתי „בחלקת יואב“ (או"ח סי' י"ד) שהוכיח דשבת „הותרה“ אצל פקוח נפש מהא (דשבת קכ"ח) דמדליקין נר ליולדת סומא אף שאין הנשים הר מתעסקות צריכות לגר, רק מטעם „יתובי דעתא“ שלא תדאג מחללין במלאכה דאורייתא ואם היה בגדר דחוויה היה מותר להעביר רק את הסכנה עכ"ד. פלא, שלא ראה בזה את דברי הראשונים הרמב"ן, מאירי והתוספות שהביא הבאור הלכה דסיבת ההיתר הוא משום דקים להו לחכמים דיכולה לבא לידי „סיכון“ ולדברינו הנ"ל הוצרכו לכך דוקא ביולדת דהוא בגדר דחוויה, ואין לפשוט דכל חולה הוא בגדר דחוויה.

ועוד הביא שם ראיה דשבת „הותרה“ (מברכות ז"ג) דנר שהודלק לחיה וחולה, מיקרי גר ששבת ממלאכת עבירה, ואם היה דחוויה ודאי דהוי מקרי מלאכת עבירה כדאמר הש"ס (נסחים פ"ד) דאי טומאה דחוויה נסח „פסול“ מיקרי וכו' יע"ש.

ולענ"ד נראה דאין זו ראיה דאפילו אם נאמר דפקוח נפש הוי בגדר דחוויה ומיקרי עבירה, אבל עבירה כזו מצוה לעשות וכדברי הגמרא ביומא (פ"ד ע"ב) והוריו הרי זה משובה, וכן פסק הר"מ (בפ"ב ה"ט"ו מהל' שבת) והוסיף שם בהלכה ג': ואלו הן אפיקורסים, שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר גם אני נתתי לכם חוקים לא טובים משפטים לא יחיו בהם, וא"כ נר שהודלק לצורך פקוח נפש נקרא נר ששבת ממלאכת עבירה, דלגבי דין זה הקובע הוא אם מותר לעשות וחייב לעשות או לא, והראיה דהרי הברייתא (בברכות ז"ג) כתבה אור של „חיה“ וחולה מברכין עליו, וכן פסק הר"מ (כ"ט הכ"ז מהל' שבת) אור שהודלק בשבת לחולה „וחיה“ מברכין עליו במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים, והרי הוכחנו לעיל „דבחיית“ כ"ע

וכמדומה שהלכה כמ"ד שבת דחוויה ולא הותרה עכ"ל הרשב"א. א"כ יוצא איפוא מדברי הרשב"א דלמ"ד הותרה אפילו יש שם כוס אחר, "טהור" נותן לטהור אפילו מן הכוס, "הטמא", וברור שמקורו הוא מאיכא דאמרי דאפילו איכא באותו בית אב טהורין, עבדי טמאין. וכן ראיתי בבית יוסף (יו"ד סי' קל"ד), שהביא בשם שו"ת הרשב"א (ח"ג רי"ד) וז"ל ראיתי שערווריה שנותנים להולים אותם המשקים הנעשים ביד נכרי מחומץ שלהם ודבש אי פנג, ולא ידעתי מקור שיסמכו בו, ואם ראו לסמוך מחמת הסכנה, אין אומרים, "שהותרו" כל האיסורים אצל חולה שיש בו סכנה, שאם כן אפילו יש דברים, "המותלים ואסורים" נאכיל אותו מן "ה" אסורים", אלא דחויים הם אצלו וכל שאפשר להביא לו מן היתר אין נותנים מן האיסור, והרי חולה זה אינו מסוכן אם אינו משקהו לשעתו, אלא ימתין כחצי שעה ויעשה מהמותר לו עכ"ל ה"ר רשב"א, הרי בהדיא כתב הרשב"א שאילו היינו סוברים, "שהותרו" כל האיסורים אצל חולה, אז אפילו אם יש דברים, "מותרים ואסורים" אפשר להאכילו מן "האסורים", וזהו כאיכא דאמרי דאפילו איכא באותו בית אב טהורין, עבדי טמאין.

וכן כתב, "בערוך השולחן" הלכות שבת (שכ"ה ה') וז"ל להאיכא דאמרי דלמ"ד הותרה אפילו יש טמאין וטהורין לפנינו יעשו הטמאים וא"כ יש נפקא מינה רבתא כגון שהיה, "ההיתר והאיסור לפנינו" למאן דס"ל דחוויה אסור ליתן לו האיסור, ולמאן דס"ל הותרה מותר עכ"ד [וכל זה דלא כתבנת ה" חכמת שלמה לר' שלמה קלוגר בהל' הנוכה, ואמרי בינה הל' שבת יע"ש].

ולפי"ז לא קשיא כלל קושית המחצית השקל על הרא"ש מדוע אפילו נגד איסור דרבנן, "שוחטין" הרי איסור דרבנן הוי כהיתר לפנינו, ובהיתר לפנינו בודאי שלא שוחטין?

דלפי המבואר כוונת הרא"ש דשבת, "הותרה" אצל פקוח נפש דהרי מדמה לאוכל נפש ביו"ט, והוי כחול גמור וכל מה שנעשה לצורך החולה אפילו שיש לנו אפשרות של "היתר" אין חיוב להעשות

איסורא והיה אסור לשחוט. רק להאכילו דבר ההוא, זאם רבנן אסרו אותו דבר וכי באו להקל על דעת תורה, ובזה לא שייך סברת הרא"ש דהמאכל מקרי איסור חמור דאריה דאיסורא רביע עליה, כיון דליכא אלא איסור דרבנן וצריך ביאור עכ"ל ה" מחצית השקל.

ונראה ליישב קושיא זו על פי מה דמבואר במסכת יומא (ו' ע"ב) טומאת המת רב נחמן אמר הותרה היא בציבור, ורב ששת אמר דחוויה היא בציבור, היכא דאיכא טמאין וטהורין בההוא בית אב כולי עלמא לא פליגי דטהורין עבדי, טמאין לא עבדי, כי פליגי לאהדורי ולאחיי טהורין מביח אב אחרינא, רב נחמן אמר היתר הוא בציבור ולא מהדרינן, רב ששת אמר דחוויה היא בציבור ומהדרינן, איכא דאמרי אפילו היכא דאיכא טהורין וטמאין בההוא בית אב פליגי רב נחמן ואמר עבדי נמי טמאין דכל טומאת מת בציבור רחמנא שריא עכ"ד הגמרא.

א"כ יוצא איפוא דליכא דאמרי דאפילו דאיכא טהורין באותו בית אב, "טמאין עבדי", אע"פ שיש היתר לפנינו, וכל אופן אין אנו זקוקים לעשות דוקא בהיתר, דמכיון דטומאה, "הותרה" בציבור הרי זה כליכא טומאה לגמרי הכא, ושרי אף בהאי גוונא. ויזיז דפסקינן כאיכא דאמרי.

ומבואר כן בהדיא בשו"ת הרשב"א (ח"א תרפ"ט) וז"ל במה שנשאל הראב"ד ונסתפק בו הרמב"ן בחולה שיש בו סכנה שמותר לשחוט לו בשבת אם יש שם נבלה מי נאמר כיון שיש שם נבילה לא בשחוט לו, או מתירין לשחוט. ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אב נאמר שבת דחוויה או נאמר שבת הותרה אצל חולה, אם נאמר שבת הותרה שוחטין לו שלא אסיה תורה מלאכת שבת אצל חולה ושוחטין לחולה בשבת כדרך ששוחטין אנו לעצמנו, וכדרך שאמרו בטומאה למאן דאמר טומאה הותרה בצבור שאם נטמא הכוס אפילו יש שם, "כוס אחר" נותן לטהור אפילו מן "הכוס שנטמא", אבל למ"ד דחוויה מאכילין לו הנבילה שהוא צריך לאכול ואין אנו עוברין לשחוט לו, שבמקום שיש לו בשר לאכל לא נעבור אנו ולא נדהה את השבת

מקרא דחי בהם איגו רק „דחוייה“ כמו בשאר איסורים דהמה דחויים לגבי פקוח נפש עכ"ד, וכן כתב ליסוד זה דודאי פקוח נפש הוא בגדר „הותרה“ וספק פקוח נפש הוא בגדר דחוייה בספר חלקת יואב (או"ז סי' י"ד). וכן יוצא יסוד זה מדברי החתם סופר (שו"ת או"ח פ"ה) יע"ש. וכן כתב „בהעמק שאלה“ (סי' קס"ז) מעיין זה על דברי התוספות (ב"מ קי"ד) ד"ה לאו כהן אהה, שהקשו תימא האיך החיה אליהו בנה של הצרפתי? וכו', וי"ל כיון „שברור“ לו שיחיהו לכך היה מותר משום פקו"ג, עכ"ל. לכאורה קשה למאי דייקי שהיה „ברור“, הא אפילו משום טעם מותר?

ותירץ העמק שאלה, דכיון שמת אינו בכלל אדם, ולכן אינו נלמד מהפסוק אשר יעשה אותם „הארם“ וחי בהם, אלא משום ושמרו בניי את השבת מוטב שיחלל שבת אהת וכו' וא"כ אינו אלא „בודאי“ ולא בספק עכ"ד.

ואמנם העמק שאלה חולק בזה על הישועות יעקב והחלקת יואב, דגם שאר איסורים נלמדים מושמרו בניי את השבת, דהא גבי אליהו הוא ענין טומאה לכהן ולדעת העמק שאלה זה נלמד מושמרו בניי וכו'. ולדעת הישועות יעקב והחלקת יואב שאר איסורין נלמדים מוחי בהם. אמנם בעיקר היסוד דמה שנלמד מושמרו בניי את השבת הוא רק בודאי ולא בספק מודה גם העמק שאלה.

[ואולי לזה כיוון המגיד משנה על דברי הרמב"ם (פ"ב ה"א) שכתב „דחוייה“ שבת אצל סכנת נפשות, וכתב המגיד משנה. וז"ל במשנה פרק אחרון דיומא כל ספק נפשות דוחה שבת עכ"ל. כוונתו לתרץ את הקושי שבלשון הר"מ שכתב שבת „דחוייה“ א"כ מוכח דלא סובר הותרה, ולכן כתב כל ספק נפשות דוחה וכו'. היות והר"מ כלל בהלכה זו גם ספק לכן כתב בלשון „דחוייה“].

ואולם יש להקשות על יסוד זה מדברי הר"ן בחדושי (שבת ל' ע"א), שהקשה על האי סוגיא דמכבין את הנר, וז"ל, אפילו תוקמה בחולה שיש בו סכנה אכתי מאי למימרא פשיטא דמותר? תירץ הרא"ה משום „דספיקא“ הוא אם יישך

בהיתר, ויכל להעשות אפילו ע"י מלאכה גמורה, וכל שכן שיש מצד שני איסור דרבנן כגון עוף נחור, שהוא בגדר „דחוייה“, דשאר איסורין לא „הותרו“ אצל פקוח נפש כמו שיתבאר לקמן היבדל בין שבת לשאר איסורין, והוה כונת הרא"ש שכתב שהוטה המאכל מותר, אבל הנבילה המאכל עצמו אסור ואריה רביע עליה, כונתו דשאר איסורין הוא בגדר „דחוייה“ ושבת הוא בגדר „הותרה“ ולכן עדיף לשחוט בשבת מלעבור על איסור דרבנן.

והנה הרמב"ם בפירושו המשניות (שבת פ"ב) כתב וז"ל המכבה את הנר בשביל החולה שישן מותר וזה החולה הוא חולה שיש בו סכנה, ובתנאי שאי אפשר להוציאו למקום אחר, או להסתיר האור ממנו עכ"ד.

יש להקשות מדבריו אלה על דעת המגיד משנה שסובר בדעת הרמב"ם ששבת „הותרה“, דאי הותרה מדוע אם אפשר להוציאו למקום אחר או להסתיר האור ממנו אסור לכבות הנר הרי שבת „הותרה“ וכחול הוא ואמאי חייב לטרוח ולהוציאו?

ויעויין במאירי והר"ן שכתבו שאפילו שאפשר להפסיק במחיצה או לכפות כלי מותר. וא"כ מוכח דדעת הרמב"ם ישבת „דחוייה“ וכדעת „הכסף משנה“ ואולי יש ליישב את דעת המגיד משנה. ע"פ מה שחידש הישועות יעקב „או"ת שכ"ח) וז"ל: ונלע"ד להכריע דבאמת אי נלמוד דשבת נדחה מפני פקוח נפש משום דכתיב „וחי בהם“ א"כ מהראוי דכמו שאר איסורים המה „דחויים“ אצל פקוח נפש וכמו דקיי"ל גבי מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל כמו כן בשבת הוא רק „דחוייה“, אמנם בש"ס (יומא פ"ה) ילפינן לה מדכתיב אך שבתותי תשמרו מהך דאמרה תורה לעשות את השבת דהיינו לחלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וענינים אלה מורים דלא ניתנה שבת במקום פקוח נפש והוא היתר גמור, ובש"ס שם קאמר דמהאי קרא ליכא ראייה רק לודאי פקוח נפש, אבל לא לספק, וספק פקוח נפש הוא רק מקרא דוחי בהם, ומעתה אמינא בטח, דבודאי פקוח נפש אמרינן „דהותרה“ שבת, אבל ספק פקוח נפש דנלמד

על ידי טלטול הנר פשיטא, שלא נעשה מלאכה גמורה, ואטו אם יכל לכפות כלי שלא יראה האור החוצה לא יעשה! צריך לומר דס"ל דשבת, דחוויה". ועדיין יש להקשות על המגיד משנה, שסובר בדעת הר"מ ששבת, הותרה מהא דפסק הר"מ (פ"ב ה"ח) מהל' שבת, חולה שהיה צריך לשתי גרוגרות ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלש גרוגרות בעוקץ אחד כורתין העוקץ, שיש בו שלש אע"פ שאין צריכין אלא לשתיים, כדי שלא ירבו בבצירה, אלא יכרתו עוקץ אחד ולא יכרתו שנים וכן כל כיוצא בזה עכ"ל. ומקור הלכה זו (מנחות ס"ד ע"א) ואם נאמר דשבת הותרה מדוע שלא יוכל לתלוש אפילו בשתי עוקצין דהא כל תלישה הוא לצורך פקו"ג, והרי הוכחנו לעיל דאפילו בהיתר גמור לפניו יכול לעשות האיסור, אם הוא בגדר הותרה?

וראיתי בביאורי הגר"א (יו"ד קנ"ה אות כ"ד) דבאמת הביא דאיה מהלכה זו דשבת דחוויה היא יע"ש וכן בחלקת יואב (סי' י"ד או"ח).

והנה הרי"ף, השמיט הלכה זו ולא הביאה בהלכותיו, ובמלחמות ד' יומא פרק יום הכפורים הקשה מדוע השמיט הרי"ף הלכה זו. וכתב דמילתא דפשיטא דכל היכא דאפשר למעט בבצירה ממעטינן, ולכן לא הביאה הרי"ף. ולולא דבריו היה נראה לי אדרבא דלכן לא הביאה מכיון שהרי"ף סובר דשבת הותרה ולכן הדין דיכול לתלוש שאפילו בשתי עוקצין ולכן השמיטה מהלכותיו דהגמרא במנחות ס"ל דשבת דחוויה ולכן כתבה דכל היכא דאפשר למעט בבצירה ממעטינן, וראיה דהרי"ף סובר דשבת הותרה, דב"מ מסכת שבת פרק שואל הביא הרי"ף דינו של ר"ש בן אלעזר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אהת כדי שישמור שבתות הרבה עכ"ל ובמסכת יומא פרק יום הכפורים ובמסכת שבת פרק שמונה שרצים הביא את הפסוק, "והי בהם", ולדברי ישועות יעקב החת"ס, והחלקת יואב, שאר איסורים הוא בגדר דחוויה דנלמד מוהי בהם, ושבת הוא בגדר הותרה דנלמד מושמרו בנ"י את השבת מוטב שיחלל שבת אהת וכו', והרי"ף שהביא להלכה הא דמוטב

כשהוא מכבה, קמ"ל דלא יוציא את הנר או יכפה עליו כלי, אלא מכבה לאלתר וזריו ומותר עכ"ל. ומשמע מדבריו דאפילו בספק פק"ג הוי "הותרה" ד"כ כתב דחידוש המשנה בספק אם יישן וקמ"ל דאפ"ה אין צריך לכפות כלי, ואם סובר הר"ן דספק פק"ג הוי בגדר דחוויה, מדוע שלא יכפה כלי, הרי כמה שיכולים לעשות בהיתר צריך לעשות. ומוכח לכי אורה דהר"ן לא ס"ל כהישועות יעקב והחלקת יואב. אך ראיתי בספר "תורת רפאל" להגאון ר' רפאל שפירא אב"ד וי"מ דולוויץ (סי' ל"ו) על דברי הר"ן הנ"ל, שכתב ולא מכה קושייתנו דלעיל. וז"ל. ונראה לי דתרי תירוץ ניגהו דתירוץ הראשון הוא דקמ"ל דאע"ג דספיקא הוא אם יישן כשהוא מכבה, ורצה לומר דמלבד דאיכא ספק אם השיגה יהיה לו לרפואה [ועיין ר"ן פ' שמונה שרצים ד"ה ואין אומרים נמהין לו] איכא נמי ספיקא אם יישן כשהוא מכבה והוה אמינא דכה"ג אסור לחלל שבת קמ"ל דמותר, ותירוץ השני הוא דאע"ג דיכול לכפות עליה כלי אפ"ה מותר לכבות עכ"ד. וא"כ לפי יביריו י"ל דתתירוץ הראשון איירי בספק פק"ג ושם החידוש דמחללין שבת אפילו בתרי ספיקא ספק אם יישן וספק אם השיגה תועיל לו לרפואה ובאמת בכהאי גוונא אם יכול לכפות כלי אסור לכבות דהוא בגדר דחוויה. והתירוץ הר"ש שני איירי בוודאי פק"ג והחידוש דאפילו יכול לכפות כלי מותר לכבות, דבוודאי פק"ג הוא בגדר הותרה, ואין דברי הר"ן סותרים את יסוד הישועות יעקב והחלקת יואב.

ולפי זה אתי שפיר דברי הר"מ בפירוש המשניות דהוא מעמיד את המשנה כתירוץ הראשון של הר"ן דאיירי בספק פק"ג ולכן כתב דאם יכול להוציאו למקום אחר אסור לכבות, ומה שכתב הר"מ וחולה זה, שיש בו סכנה אין זה סותר להעמיד דבריו בספק, דהחולה הוא באמת יש בו סכנה אך הכבוי ספק אם יועיל, ילכן אסור לכבות אם יכל להוציאו וכאן הר"מ מודה דהוא בגדר "דחוויה" ואתי שפיר דעת המגיד משנה בהסבר דברי הרמב"ם ודו"ק.

עיין בפרשת דרכים לבעל המשנה למלך דרוש י"ט שכתב בפשיטות דאם יכולים להסיר הסכנה

דהלכתא דהלכה כחכמים ולדידהו מותר לכרות שנים ולכן הרי"ף השמיטה.

וראתי בירחון „דגל תורה“ (סי' טז) שיא לאור בוורשא ונדפס מחדש בארץ, שהקשה על דברי ה„אבני נזר“ (ח"א או"ח קנ"ז) שכתב לחדש דביש שני גרוגרות בעוקץ אחד ושנים בשני עוקצין מותר לכרות בשבת לצורך חולה השנים בשני עוקצין וציין לעיין (ביש"ע סי' שכ"ח). והקשה שם ולא זכיתי להבין דברי קדשו דהלא בשו"ע שם ומקורו מגמרא מנחות מבואר דאפילו שלשה בעוקץ אחד ושנים בשני עוקצין צריך לכרות השלשה בעוקץ אחד ולא השנים בשני עוקצין דממעט בבצירה עדיף א"כ כ"ש בזה וצע"ג. ובדגל תורה (סי' ג"ט) כתב ליישב דבריו, דבש"ע כתב בדין ב' בשני עוקצין, וג' בעוקץ אחד, רק הלשון „כורתין“ העוקץ שיש בו ג' ולא כתב לשון איסור והטעם דבאמת אין זה איסור כיון דהכל לצורך החולה, ובדין ב' בעוקץ אחד וג' בעוקץ אחד כתב מפורש „לא יכרתו“ אלא העוקץ שיש בו שנים משום דהשלישי אין צורך החולה כלל ודברי הגה"ק וצ"ל נכונים ותורת אמת היתה בפיהו. אך ברמב"ם מבואר הלשון לא יכרות השתי גרוגרות עכ"ד

ולדברינו לעיל יש להצדיק את דברי „האבני נזר“ דס"ל דשבת „הותרה“ וכמבואר בדבריו או"ח תנ"ה [אך שם נקט גם בשיטת הר"מ דהותרה] או דסבירא ליה בדברי שו"ת הרמ"א כמו שיישבנו את דברי הרי"ף.

שיחלל שבת אחת וכו', ע"כ דסבירא ליה דשבת הוא בגדר „הותרה“.

משא"כ הרמב"ם שהביא בהלכותיו שבת פ"ב ה"ג את הפסוק וחי בהם ולא הביא הך לימוד ד' מוטב שיחלל שבת אחת וכו' ע"כ דס"ל דשבת דחוויה ולכן פסק דכל היכא דאפשר למעט בבצירה ממעטינו, ויעויין בביאור הלכה הל' שבת (סי' שכ"ט בד"ה אלא לפי שעה) שכתב דהרמב"ם לא סבירא ליה לדינא הא דמוטב שיחלל שבת אחת וכו'. [ומה שכחה הר"מ בפ"ב מהל' ממרים הלכה ד' אין זה סותר דברינו הנ"ל יע"ש].

והרמב"ן במלחמות שכתב דמילתא דפשיטא היא דכל היכא דאפשר למעט בבצירה ממעטינו ולכן הרי"ף השמיטה, מפני שהרמב"ן סובר דשבת דחוויה וכמו שהוכחנו בתחילת מאמרנו זה מהא דפסק דכל חולה צריך לעשות לו בשינוי אם אפשר, ולכן פסק דממעטינו בבצירה.

ולהמגיד משנה צ"ל שהר"מ פוסק כלישנא קמא דהיכא דאיכא טהורין וטמאין באותו בית אב טהורין עבדי טמאין לא עבדי ואפילו למאן דס"ל הותרה ולכן פסק דממעטין בבצירה דהוי כבאותו בית אב.

ועוד יש ליישב את הרי"ף מדוע השמיט הלכה זו ע"פ מה שכתב בשו"ת הרמ"א (סי' ע"ו) וז"ל והא דקאמר דקא מפיש קצירה לכן אינו מביא שתיים היינו דווקא אליבא דר' ישמעאל דחייש לרי"י בוי מלאכה אבל לחכמים „בכל ענין שרי“ עכ"ל. יוצא איפוא מדבריו דאין סוגיא דמנחות אליבא

והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגוי' (פ' בשלח י"ז) כאשר ירים משה ידו כתוב ולא כאשר הרים, לומר לך שבכל דור ודור כאשר ירים משה את ידו, היינו כח התורה, אז יגבר ישראל ואם לאו ח"ו יגבר עמלק.

(חפץ חיים)